

ЩИБРИК Т. П.

Київський національний лінгвістичний університет

МОВНІ СТЕРЕОТИПИ З ЯДЕРНИМИ ЕМОТИВНИМИ ЧАСТКАМИ ЯК ПРОЕКЦІЇ ІСНУЮЧИХ У СВІДОМОСТІ НІМЕЦЬКОГО НАРОДУ КОНЦЕПТІВ

У статті йдеться про національно-культурну специфіку мовних стереотипів з ядерними емотивними частками, які відображають існуючі у свідомості мовців концепти.

Ключові слова: мовні стереотипи, ядерні емотивні частки, концепт, кліше свідомості.

В статье речь идет о национально-культурной специфике языковых стереотипов с ядерными эмотивными частицами, которые отражают существующие у носителей немецкого языка концепты.

Ключевые слова: языковые стереотипы, эмотивные частицы, концепт, клише сознания.

The article deals with national-cultural specifics of the language stereotypes with the emotive particles of the German language, which reflect the existing concepts in the native speakers' consciousness.

Key words: language stereotypes, emotive particles, concept, cliché of consciousness.

Актуальність обраної теми зумовлюється необхідністю подолання перешкод у спілкуванні у міжкультурній комунікації.

Головною метою дослідження є виявлення лінгвокультурологічної специфіки емотивних часток німецької мови.

Предметом дослідження є лінгвокультурологічна специфіка ядерних емотивних часток німецької мови.

Об'єктом дослідження є мовні стереотипи з ядерними емотивними частками.

Матеріалом дослідження послужили емотивні частки, які зустрічаються в сучасних німецьких художніх текстах, отримані шляхом суцільної вибірки.

Наукова новизна дослідження визначається браком та неоднозначністю наукових результатів в галузі вивчення емотивних часток.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими і практичними завданнями. Зміст дисертаційного дослідження відповідає науковій темі кафедри німецької філології КНЛУ "Взаємодія одиниць різних рівнів мови: семантико-когнітивний та функціонально-прагматичний аспекти".

Постановка завдання: виявити прояв культурної та національної самобутності німецького народу шляхом дослідження мовних стереотипів, утворених за участю ядерних емотивних часток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням мовних стереотипів відбувалось у межах лінгвопрагматики та семантики ознак [1], психології [2] та у контексті досліджень мовної картини світу [3]. Найактуальнішим шляхом визначення стереотипів є застосування поєднання соціально-психологічного та лінгвістичного підходів [4; 5].

Наукові результати.

У 1980-і роки поняття “стереотип” увійшло у межі досліджень лінгвопрагматики та семантики ознак як один з компонентів значення слова, разом з семантичними і синтаксичними ознаками [1:94]. У психології поняття стереотипу позначає “стійке, емоційне за своєю природою психічне утворення, яке в спрощеній формі відображає деякий достатньо складний факт дійсності” [2:102]. У контексті досліджень мовної картини світу “стереотипи, або еталони є тією єднальною ланкою, яка поєднує сприйняття, мислення і мову [3:46]. Взаємозв’язок соціально-психологічного та лінгвістичного підходів до визначення стереотипу дозволяє трактувати його як структуру фонових знань, що існує на ментально-когнітивному рівні та має мовне вираження [4:24].

Для аналізу мовних форм вираження стереотипів доцільно прослідкувати взаємозв’язок мови і свідомості. Існуючі у свідомості носіїв мови концепти проєктують ментальні кліше та штампи, що знаходять своє відображення в мовленні. Штампи та кліше свідомості співвідносяться з ментальними стереотипами, в той час як мовні кліше є сталими за мовною формою судженнями про предмет [6:81], на відміну від мовних штампів, які є елементами з наявністю стереотипних структур [5:632–633]. Оскільки мисленню притаманні стереотипи, формами мислення є поняття, судження і умовивід, їх можна вважати формами відображення стереотипів мислення. Оскільки носієм поняття є слово, його виразником – словосполучення, а граматичною формою – судження, і разом з тим, виразником умовиводу є речення, то доцільно досліджувати мовне вираження стереотипів на рівні слів, словосполучень та речень [4:23]. Термін “стереотип” у когнітивній лінгвістиці існує у 2 формах: стереотип мислення (*Denk-Stereotype*), що імпліцитно чи експліцитно виражається на комунікативно-психологічному рівні, та стереотип мовлення (*Sprach-Stereotype*), до якого різні вчені відносять експресивні синтагматичні звороти, фразеологічні одиниці в їх широкому розумінні, наприклад, ідіоми (*Guten Appetit*), синтагми (*die Flinte ins Korn werfen*), мовні штампи (*von nichts kommt nichts*) та коллокації як перехідний етап

між вільними об'єднаннями слів та ідіоматичними зворотами. Багатий арсенал мовних засобів для вираження думки ускладнює виявлення стереотипів. Деякі лінгвісти розглядають поняття “мовний стереотип” як судження, що стосується культурно-мовного об'єкта і виражається частково чи повністю форматизованими семантичними конструкціями. Існує більш розширене розуміння мовного стереотипу, де до цього поняття включається, крім судження, будь-який стійкий вираз чи кліше, що складається з декількох слів, оскільки, їх вживання економить зусилля комунікантів і тим самим спрощує спілкування. Стереотип ми розуміємо як лінгвістичну категорію, що виявляється у стереотипах мислення та мовлення, як збірний образ вербальних та ментальних структур знань, що відображається у певній форматизованій семантичній конструкції, що характеризується типологічністю її вживання. Стереотип вводиться через усталені одиниці мовного вираження різних контекстних вживань, що характеризуються типологічністю їх вживання з можливим індивідуальним варіюванням. Стереотип предствляє певну поведінкову модель, систему, що є властивою певному соціальному угрупованню, окремому мовцю чи нації загалом, репрезентуючи сформоване уявлення щодо нормативності поведінки індивідумів відповідно до різних соціальних показників (соціального положення, віку, тощо). Репрезентована ментальна поведінкова модель вважається оптимальною з огляду на національні традиції. Поведінка людини визначається тими нормами, які вироблені та прийняті в суспільстві, тобто в багатьох відношеннях вона стандартна [7:79]. Отже, мовна поведінка людини може бути типізованою і виявлятися у певних схемах, стандартах, що уможлиблює її уніфікацію. Все це породжує систему соціальних кодів поведінки, яка внаслідок повторюваності переростає в традицію, що сприяє дослідженню типології національної мовної поведінки німецького народу та встановленню психоповедінкових архетипів. Система мовних стереотипів представляє поєднання інваріантної і динамічної частини, що змінюється і завдяки якій поновлюється традиційна частина. Варто проте зауважити, що поява нових варіантів не завжди є позитивною для традиційної мовної системи і системи соціальних норм, оскільки іноді вона може призводити до руйнування усталених норм і ставати в протиріччя з існуючими соціальними порядками.

Ядерні емотивні частки *mal*, *denn*, *einfach*, *schlicht(weg)* можуть вживатися в якості мовних кліше і таким чином репрезентувати на рівні речення мовні стереотипи. Клішоване вживання емотивної частки *mal*

прослідковується лише в спонукальних актах: *sag mal, denk mal, rate mal*. Ступінь їхньої конвенціоналізації є настільки високим, що без емотивної частки висловлювання звучить як граматично некоректне [8:61]. Без вище зазначеної емотивної частки прохання звучить не так ввічливо. Стійкі утворення з *mal* відображають кліше свідомості німецького народу і репрезентують мовні стереотипи, які є своєрідними формулами етикету. Висловлювання мовця з емотивною часткою звучить невимушено і привітно. Емотивна частка *mal* має пом'якшуючу дію, знімає зайву різкість, зменшує категоричність висловлювання і зобов'язаність адресата щодо виконання дії, створює атмосферу довір'я і доброзичливості, прохання звучить природніше: “*Bitte sehen Sie mal nach, ob etwas wertvolles fehlt*”, *sagte Dr. Quick, nachdem er sichergestellt hatte, dass der Einbrecher nicht mehr in der Wohnung war.* [10:124]. Форми *mal* і *einmal* є взаємозамінними, але деякі відмінності стосуються регіональних особливостей вживання. *Mal* вживається здебільшого на півночі Німеччини, а *einmal* більш специфічна для південних регіонів країни. Якщо *einmal* вживається у якості емотивної частки, то наголос падає на другий склад, на відміну від омонімічного числівника, у якого наголошений перший склад. Регіональним варіантом *mal* є також північнонімецька *man*, вживана лише у розмовному мовленні, яку не слід плутати з неозначено-особовим займенником: “*Geh man schnell nach Hause, deine Eltern warten schon*”. *Man* може виступати синонімом *nur* і вживатися для підбадьорювання і моральної підтримки співрозмовника: “*Laß man gut sein!*” Мовним стереотипам з *mal* відповідають наступні синонімічні концепти: “М'ЯКЕ ПРИВІТНЕ ПРОХАННЯ”, “СПОНТАННІСТЬ”, “ПРИРОДНІСТЬ”, “КОРОТКОТРИВАЛІСТЬ ДІЇ”, “ЛЕГКІСТЬ ВИКОНАННЯ ДІЇ”, що активізують переважно позитивні емоції і сприяють емоційному налагоджуванню і побудові соціальних стосунків, створенню атмосфери дружніх стосунків і довір'я.

Функціонування емотивної частки *denn* прикріплено до питальних речень. Випадки реалізації емотивної частки в інших типах речення є скоріше рідкими винятками: “*Es sei ihm denn gelungen!*” Це окличне речення є трансформованим у свідомості мовця запитанням, що виражає здивування і радість мовця з приводу того, що співрозмовнику все ж вдалося досягти мети, і цей факт є несподіваним. В підрядному реченні мовець висловлює зацікавленість та роздуми з приводу певного стану речей: “*Sie hatte ein vom Weinen verquollenes Gesicht, und ihr Haar war so unordentlich, dass ich mich unwillkürlich umsah, ob denn kein Spiegel im Zimmer sei*”. Такі випадки реалізуються лише в Кон'юнктив I, оскільки

мовець висловлює свою невпевненість, подив чи сумнів, в його свідомості відбувається трансформація в непрямую мову власного питання про певний стан речей. Питання з *denn* не носять сухий, діловий чи офіційний характер: “*Ist es teuer?*” “*Acht Mark!*” “*Hast du denn so viel?*” [12:201]. Висловлювання з емотивною часткою є завжди емоційно забарвленими. Здебільшого це емоції подиву, здивування, які можуть бути приємними чи неприємними для мовця: “*Ist es teuer?*” “*Acht Mark!*” “*Hast du denn so viel?*” [12:201]. Зацікавленість мовця нерідко переростає у яскраво виражене психічне збудження, що відображає надзвичайну схвильованість мовця: “*Was ist denn los, um Himmels willen?*”, *fragte Frau Wulze, hochrot vor Aufregung* [11:81].

Незважаючи на те, що емоції подиву можуть бути як позитивними, так і негативними, в будь-якому випадку вживання емотивної частки є завжди ознакою привітного, небайдужого та дружнього ставлення, що відповідає концепту “ЗАЦІКАВЛЕНІСТЬ”: “*Was machst du denn gerade?*”, *fragte Junior und bemühte sich, freundlich zu klingen* [10:34]. Таким чином, можна стверджувати, що питання з *denn* є клішованими і відображають стереотип мислення німецького народу, що полягає в прагненні до інтимізації спілкування та соціального зближення комунікантів. В цьому аспекті спостерігається часте сполучення *denn* з *mal*: “*Herzlichen Glückwunsch vor allen Dingen! Kann ich denn mal den Doktor sprechen?*” [11:170].

Вживання емотивної частки *einfach* є граматикалізованим у спонукальних реченнях [9:75]. Спонукаючи до дії, мовець пропонує легке рішення проблеми, піклується про зниження витрат мовця, пом’якшуючи вимогу, ілокуція якої схиляється до поради, що відповідає концепту “ПРОСТЕ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ”. Дія характеризується як проста і необтяжлива. У цій функції емотивна частка зустрічається у поєднанні з *doch*, *mal*: “*Mach einfach mal mit!*” *Einfach* характеризує висловлювання як дружнє і фамільярне, що впливає із значення прикметника, від якого вона походить. В цілому, мовні стереотипи з *einfach* слугують створенню дружньою, фамільярної атмосфери спілкування і сприяють соціальному зближенню комунікантів. Синонімом *einfach* виступає емотивна частка *schlicht(weg)* [9:81]. Синонімом *einfach* виступає емотивна частка *schlicht(weg)*, яка функціонує в розмовному мовленні, є ненаголошеною і менш частотною за *einfach*. *Schlicht* має за омоніми прикметник (*schlichte Kleidung, schlichte Leute*) та прислівник (*Sie trägt ihre Haare schlicht*), від яких відрізняється здатністю підсилити емотивність висловлювання: “*Das*

ist schlicht gelogen. “Das ist schlicht(weg) kriminell. “Sag schlicht, was du willst”. Значення цієї частки можна перефразувати як “*ganz einfach, einfach nur, unverblümt gesagt*”. Емотивна частка може поєднуватись з *einfach*, утворюючи стале словосполучення, характерне для просторічного мовлення, посилюючи ілокутивну силу висловлювання: “*Ich werde es schlicht und einfach abstreiten*”. У клішованому поєднанні з *ergreifend* емотивна частка підсилює ілокуцію висловлювання, надаючи йому іронічного відтінку: “*Er hat es schlicht und ergreifend vergessen*”. “*Sie hat ihm schlicht und ergreifend die Autoschlüssel abgenommen*”. “*Ja, ich habe schlicht und ergreifend Angst davor rauszukommen!*” Як і *einfach, schlicht* слугує соціальному зближенню партнерів по комунікації і створенню сприятливою атмосфери для комунікації.

На основі проведеного аналізу робимо **висновки** про те, що ядерні емотивні частки *mal, denn, einfach, schlicht(weg)* можуть вживатися в якості мовних кліше і таким чином репрезентувати мовні стереотипи. Мовні стереотипи з *mal, einfach, schlicht(weg)* реалізуються у спонукальних мовленнєвих актах, а з емотивною часткою *denn* – у питальних реченнях. Мовні стереотипи з ядреними емотивними частками є своєрідними формулами етикету і слугують засобами інтимізації спілкування та соціального зближення комунікантів.

Подальшою перспективою дослідження стане розгляд національно-культурної специфіки периферійних емотивних часток.

ЛІТЕРАТУРА

1. Putnam H. Die Bedeutung von “Bedeutung” / Hilary Putman. – [2. Aufl.]. – Frankfurt am Main : Klostermann Verlag, 1996. – 100 p.
2. Баронин А. С. Этническая психология / Анатолий Станиславович Баронин. – К. : Тандем, 2000. – 264 с.
3. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / Вероника Николаевна Телия. – М. : Наука, 1986 – 143 с.
4. Кацберт Т. Л. Національні стереотипи в англо-німецьких відносинах: лінгвокультурний аспект: дис ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Тетяна Леонідівна Кацберт; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2007. – 295 с.
5. Караулов Ю. Н. Русский язык : [энциклопедия] / Юрий Николаевич Караулов – М. : Дрофа, 1998. – 703 с.
6. Никитина С. Е. Языковое клише / С. Е. Никитина. – М. : Наука, 1993. – 198 с.
7. Миронюк О. М. Про найуживаніші форми мовного етикету / О. М. Миронюк // Культура мови. – 1987. – Вип. 33. – С. 79–82.
8. Hentschel E. Wenn Partikeln frech werden / E. Hentschel // Partikeln und Höflichkeit. – Bern : Lang, 2003. – S. 55–72.
9. Autenrieth T. Heterosemie und Grammatikalisierung bei Modalpartikeln : Eine synchrone und diachrone Studie anhand von “eben“, “halt“, “e(chert)“, “einfach“, “schlicht“, “glatt” / Tanja Autenrieth. – Tübingen : Niemeyer, 2002. – 250 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. Sukach J. Der Detektiv bist du! 77 knifflige Ratekrimis. Keine Spur zu heiß / Jim Sukach. – Ravensburger Buchverlag, 2007. – 210 S.
11. Martin H. Einer fehlt beim Kurkonzert / Hansjörg Martin. – М. : Айрисс–Пресс, 2003. – 254 с.
12. Böll H. Und sagte kein einziges Wort / Heinrich Böll. – М. : Айрисс–Пресс, 2004. – 315 с.